

Аналіз рівня життя населення та особливості державного регулювання цін на соціально значимі товари в Україні.

Посохов І. М., здобувач, Штучний В. Г., к. е. н., доц.

Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна

Актуальність теми обумовлена важливістю вивчення і аналізу особливостей державного регулювання цін на соціально значимі товари для наукового обґрунтування рішень в цій сфері без чого на сучасному етапі неможливий стабільний розвиток ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь розробленості досліджень особливостей державного регулювання цін на соціально значимі товари на наш погляд ще не достатня. Серед наукових робіт можна відзначити роботи Кононенко В.І., Салимжанова И.К.[11,12]

Мета статті – виявити особливості державного регулювання цін на соціально значимі товари і проаналізувати можливість їх практичного використання на сучасному етапі розвитку економіки України.

Виклад основного матеріалу. Особливість процесу пристосування до зовнішніх умов в Україні полягає в тому, що воно, відбувається одночасно з найбільш гострим етапом зміни фундаментальних механізмів соціального регулювання. Лібералізація цін проводилася в народному господарстві з великим ступенем структурних диспропорцій, а резерви для збільшення стабілізації життєвого рівня основної маси населення виявилися вельми обмеженими. Можливість населення споживати те або інше благо в тому або іншому об'ємі залежить від величини індивідуальних доходів і рівня ринкових цін. В зв'язку з цим можна говорити про граничну цінову доступність конкретного товару. Під ціною доступністю розуміється можливість споживача набувати те або інше благо за ринковою ціною в розмірі, який суспільство визнає доцільним (встановлення раціональних нормативів споживання, забезпечення медичним обслуговуванням і ін.). Гранична цінова доступність пов'язана виключно з диференціацією споживчих доходів. Об'єктами соціального захисту є ті групи споживачів, доходи яких нижче за рівень, що визначає цінову доступність даного блага. За даними доповіді Програми розвитку ООН (ПРООН) [1]:

- 26,7% населення України можна віднести до категорії бідних

- 14,7% українців проживають в крайній убогості
- 46,8% населення країни рахують себе «бідними»
- 36% українців визначають себе як «небагаті».

Практика свідчить про наявність різних типів регулювання цін, що знаходяться в організаційній єдності – ринковому, державному, суспільному. Ринкове регулювання повинне бути магістральним і орієнтуючим, таким, що визначає характерні риси державного регулювання, яке адаптується до ринкової кон'юнктури.

Тільки у виняткових випадках держава повинна вдаватися до тимчасової заборони на зміну цін на продукцію найважливішої соціальної значимості. Суспільна дія на виробників при формуванні ними цін здійснюється шляхом: участі суспільних організацій, рад споживачів, в узгодженні цін на найважливіші товари народного споживання виробниками і споживачами (соціальне партнерство); формування громадської думки з приводу рівня цін і якості товарів окремих підприємств, інформаційної дії на ринок через засоби масової інформації, суспільного контролю ринку.

Давайте тепер розглянемо особливості державного регулювання цін на соціально значимі товари в Україні. **Перша особливість** функціонування системи державного регулювання цін полягає у тому, що згідно постанові Кабінету Міністрів України № 715[9] від 23.12.92 і постанові Кабінету Міністрів України № 1548[10] від 25.12.96 державне регулювання цін здійснюється на загальнодержавному і регіональному рівнях. На загальнодержавному рівні право державного регулювання цін надано Кабінету Міністрів України, Антимонопольному комітету України, Національному Банку України, Державній інспекції по контролю за цінами. На регіональному рівні державне регулювання цін на товари та послуги здійснюється місцевими органами влади. Згідно діючим нормативним актам місцеві органи влади мають право впроваджувати на території регіону державне регулювання цін на соціально значимі товари та послуги при наявності зростання цін на ці товари. **Друга особливість** полягає у тому, що на регіональному рівні існують суттєві відмінності в функціонуванні системи державного регулювання цін, порядку їх впровадження, тому що існують значні відмінності в доходах населення і рівнях цін.

Проведений аналіз диференціації доходів населення України по регіонам і порівняння вартості "споживчого" і "продовольчого" кошика з

середньою заробітною платою або середнім доходом на душу населення дозволяє робити висновки про рівень матеріального забезпечення населення.

Якщо порівняти середньомісячну заробітну плату за підсумками I кварталу в 2006 році з показником середнього прожиткового мінімуму на одну особу, то це співвідношення по Україні складає 2,17 рази (найбільше в м. Києві – 3,56 рази, Донецькій області – 2,57 рази, Дніпропетровській області – 2,45 рази; найменше у Вінницькій, Волинській і Тернопільській областях – відповідно 1,6, 1,59 і 1,5 рази).

При цьому стурбованість викликає здатність домогосподарств забезпечувати свою життєдіяльність за рахунок заробітної платні. Так, враховуючи диференціацію показника прожиткового мінімуму для осіб різного віку, результати аналізу показують наступне:

- мінімальний прожитковий рівень сім'ї з двома працюючими дорослими і однією дитиною у віці від 6 до 18 років за рахунок заробітної платні може бути забезпечений лише в 11 регіонах (м. Київ, м. Севастополь, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Луганська, Миколаївська, Харківська, Одеська, Полтавська області);

- мінімальний прожитковий рівень сім'ї з двома працюючими дорослими і однією дитиною у віці до 6 років за рахунок заробітної платні не забезпечується в 12 регіонах (Сумська, Закарпатська, Черкаська, Чернівецька, Кіровоградська, Херсонська, Хмельницька, Житомирська, Чернігівська, Вінницька, Волинська, Тернопільська області).

- утримувати на рівні прожиткового мінімуму за рахунок заробітної платні сім'ю з двома працюючими дорослими і двома дітьми у віці до 6 років можливо лише в трьох регіонах (м. Київ, Донецька і Дніпропетровська області);

- утримувати на рівні прожиткового мінімуму за рахунок заробітної платні сім'ю з двома працюючими дорослими і двома дітьми у віці від 6 до 18 років можливо лише в м. Києві;

- доходів від заробітної платні сім'ї з двома працюючими дорослими і двома дітьми (у віці до 6 років і від 6 до 18 років) для забезпечення мінімального прожиткового рівня досить лише в м. Києві і ледве в Донецькій області;

- в цілому в 12 регіонах (Сумська, Закарпатська, Черкаська, Чернівецька, Кіровоградська, Херсонська, Хмельницька, Житомирська, Чернігівська,

Вінницька, Волинська, Тернопільська області) розміри заробітної платні не дозволяють двом працюючим дорослим забезпечувати дітей будь-якого віку навіть на мінімальному прожитковому рівні;

- в середньому по Україні сім'я з двома працюючими дорослими за рахунок заробітної платні може утримувати лише одну дитину, а забезпечувати трое дітей неможливо в жодному з регіонів України[6].

Тим часом фактична величина прожиткового мінімуму в м. Києві, Донецькій, Дніпропетровській областях в 2003-2005 роках на 7-10% перевищувала середньо національний рівень. Проте навіть за таких умов результати аналізу засвідчують відносно привілейоване положення киян і жителів Дніпропетровської і Донецької областей, де середня заробітна платня більш, чим удвічі перевищує прожитковий мінімум.

Вказані вище розрахунки і зіставлення повинні виконуватися після закінчення року як по Україні в цілому, так і в кожному регіоні України. Зрозуміло, що, не дивлячись на однаковий набір продуктів, застосований в розрахунках по всіх регіонах, продовольчого в них внаслідок економічних відмінностей істотно розрізняється. Приблизно такий же характер у відмінності регіонів спостерігається по рівню середньої заробітної платні і середнього доходу на одну особу. Крім річного доходу прожиткового мінімуму статистичні служби підраховують цей показник також за кожен місяць. Зіставлення складу продуктів, представлених в продовольчому кошику, з фактичним споживанням і рекомендованими фізіологами нормами приводить до висновку, що вони ідентичні. До них належать дев'ять груп продуктів харчування. Це – хліб, м'ясні і молочні продукти, рослинні жири, риба, овочі, фрукти, яйця, цукор.

Цей набір визначається відповідно і Методичними рекомендаціями за визначенням споживчого кошику для основних соціально-демографічних груп населення в цілому[8]. В основу зонування території України для формування мінімального набору продуктів харчування, на нашу думку, повинні бути покладені наступні чинники:

- 1) природно-кліматичні і економічні умови;
- 2) особливості виробництва продуктів харчування;
- 3) місцеві особливості в споживанні населення;
- 4) структура споживання з урахуванням фактичного споживання продуктів в малозабезпечених сім'ях.

Склад мінімального набору продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг, ми вважаємо, повинен визначатися з урахуванням:

1) наукових рекомендацій за мінімальними обсягами споживання і переліком товарів і послуг, необхідних для збереження здоров'я людини і забезпечення його життєдіяльності;

2) фактичного споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів і послуг в малозабезпечених сім'ях;

3) соціально економічних і демографічних чинників, що характеризують рівень доходів населення, склад і вікову структуру населення, розмір і структуру сімей, фінансові можливості держави по забезпеченню соціального захисту населення на державному і регіональному рівнях.

Наведені вище данні підкреслюють диференціацію рівня доходів населення різних регіонів України та їх співвідношення відносно мінімального прожиткового рівня населення.

Далі ми виконаємо аналіз динаміки цін на деякі види сільськогосподарської продукції, моніторинг якої проводився міністерством аграрної політики (до 2004 р.).

Первинні данні, розрахунки і результати представлені табл. 1. У табл. 1 в ст. 1-6 приведені мінімальна і максимальна ціни на деякі види сільськогосподарської продукції за період з 2001 по 2003 роки. Вони були одержані шляхом проведення моніторингу Міністерства агрополітики [7]. Указані види сільськогосподарської продукції відносяться до соціально значимих і тому обрані об'єктом аналізу. У ст. 7-10 розраховані циклічні темпи зростання в %. У ст. 11-12 вказані зміни (зростання або падіння) цін в 2003 році по відношенню до 2002 року. Як видно з аналізу даних таблиці ці зміни були нерівномірними по відношенню як до мінімального рівня, так і до максимального рівня цін. Зокрема ціни на муку і гречану крупу зростали (від 1,5 до 3 разів). Навпаки, ціни на крупу рисову, соняшникову олію, свинину падали (на 8-35 %).

Далі ми розглянемо диференціацію життєвого рівня населення Харківської області за останні п'ять років. Первинні данні для аналізу представлені табл. 2.

Таблиця диференціації життєвого рівня населення Харківської області розроблена на основі статистичної інформації, що міститься в [13, С. 449].

Таблиця 1

Аналіз зміни цін на деякі види сільськогосподарської продукції

	Рівні цін за кг(л),грн						Темпи зростання, %				Зміни цін в 2003 р. по відношенню до 2002 г	
	2001 рік		2002 рік		2003 рік		2002 рік		2003 рік			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	мін.	макс.	мін.	макс.	мін.	макс.	мін.	макс.	мін.	макс.	мін.	макс.
Борошно вищого гатунку	0,9	2,7	0,75	1,7	1,05	2,6	83,33	62,96	140,00	152,94	Зростання	Зростання
Борошно I гатунку	0,8	1,8	0,55	1,6	0,8	2	68,75	88,89	145,45	125,00	Зростання	Зростання
Крупа гречана	1,5	3,6	1,05	1,4	0,84	4,3	70,00	38,89	80,00	307,14	Зростання	Зростання
Крупа рисова	0,8	3,6	1,3	5,6	1,8	3,8	162,50	155,56	138,46	67,86	Падіння	Падіння
Крупа манна	0,7	3,4	1,2	1,6	1,25	2,2	171,43	47,06	104,17	137,50	Падіння	Зростання
Крупа перлова	0,6	1,9	0,6	1,5	0,7	1,5	100,00	78,95	116,67	100,00	Зростання	Зростання
Крупа пшенична	0,55	2,4	0,6	1,8	0,8	2,3	109,09	75,00	133,33	127,78	Зростання	Зростання
Крупа ячна	0,6	1,9	0,6	1,5	0,7	1,5	100,00	78,95	116,67	100,00	Зростання	Зростання
Олія рафінована, фасована ``Олійна``	3	7	3,4	7	2,3	6,5	113,33	100,00	67,65	92,86	Падіння	Падіння
Свинина I категорії	13,8	35	12	28	10	22	86,96	80,00	83,33	78,57	Падіння	Падіння
Свинина II категорії	1,5	19,3	7	20	6	13	466,67	103,63	85,71	65,00	Падіння	Падіння
Цукор пісок	1,6	4	0,7	3	2,38	3,2	43,75	75,00	340,00	106,67	Зростання	Зростання
Яловичина I категорії	8	28	1,2	22	7	18	15,00	78,57	583,33	81,82	Зростання	Зростання
Яловичина II категорії	5	18	4	15	4	11	80,00	83,33	100,00	73,33	Зростання	Падіння

Таблиця 2

Диференціація життєвого рівня населення Харківської області

Роки	Доля населення з середніми витратами в місяць, нижче прожиткового мінімуму (в відсотках)		Рівень прожиткового мінімуму (в гривнях)
	грошових	сукупних	
2000	86,7	77,1	270,1
2001	88,5	76,6	311,3
2002	87,9	81,1	342
2003	81,5	74,7	342
2004	72,0	64,1	362,23

З даних таблиць 1 та 3 і рис. 1-2 витікає, що за період з 2001 по 2003 роки частка населення середніми витратами в місяць, нижче прожиткового мінімуму, знижувалася, але трохи, в середньому, на 1,62 % (грошові витрати) і на 0,27 % (сукупні витрати).

Витрати населення(%)

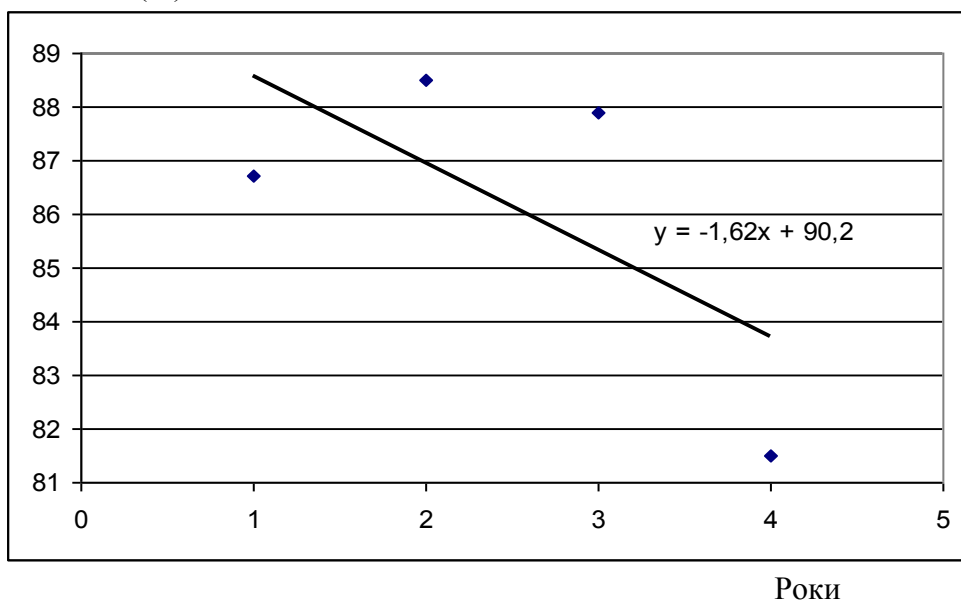


Рис. 1. Динаміка грошових витрат населення Харківської області, що знаходяться нижче за прожитковий мінімум (гривни в місяць).

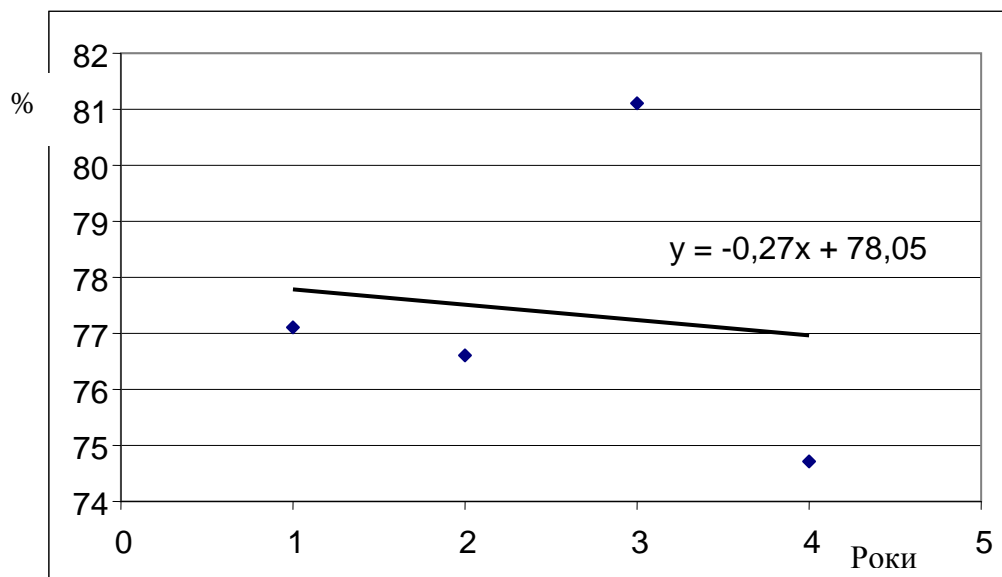


Рис. 2. Динаміка сукупних витрат населення Харківської області, що знаходяться нижче за прожитковий мінімум (гривни в місяць).

В 2004 році спостерігалось різке зниження частки населення з середньодушовими витратами в місяць, нижче прожиткового мінімуму: на 9,5 % (грошові витрати) і на 10,6 % (сукупні витрати). Проте ця частка залишається все ще значною.

На цьому фоні у вказаному періоді спостерігалось зростання величини прожиткового мінімуму, в середньому, 21,5 гривни в рік (з 207 до 362) (див. рис.3).

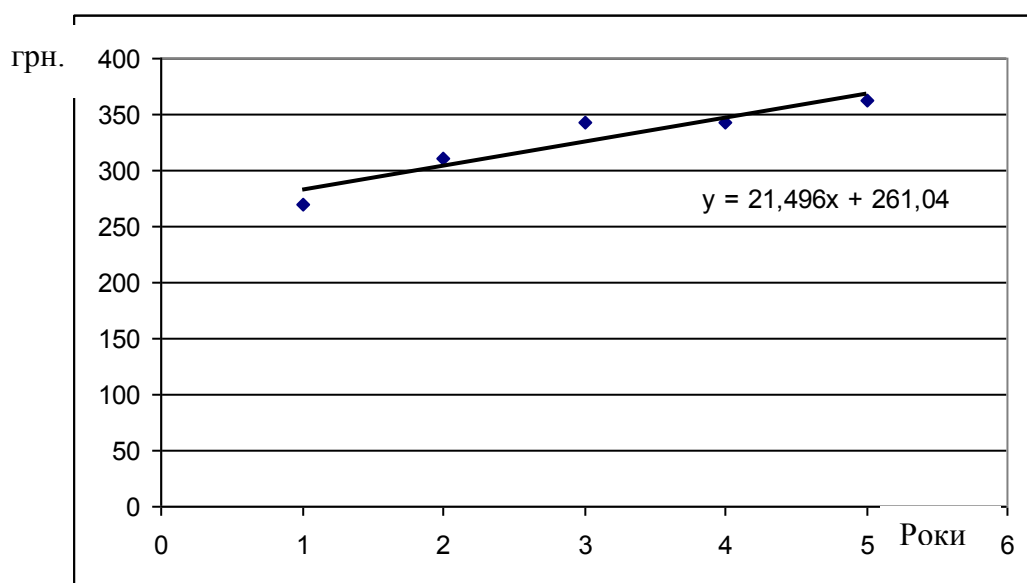


Рис. 3. Динаміка зростання величини мінімального прожиткового мінімуму

Далі виконаємо аналіз динаміки споживчих цін по Харківській області в цілому в зіставленні з динамікою цін на продовольчі товари за період з 2001 по 2005 роки за даними, отриманими з першоджерела [3, С. 36, 39]. Представимо необхідні дані у вигляді таблиці (див. табл. 3), а результати розрахунків і їх графічне оформлення на рис. 4. З аналізу рис. 4 робимо висновок, що ціни по Харківській області в цілому в середньому за рік зростали на 8,95 %, а на продовольчі товари на 12,24 % за інших рівних умов (див. також [3, С. 36, табл. 3.1]). Звідси витікає, що ціни на продукти харчування зростали вищими темпами, ніж ціни на товари і послуги в цілому по Харківській області. Аналіз даних таблиці 3 показав, що значна частина основних продуктів харчування в Харківській області подорожчала більше, ніж в середньому товари і послуги на споживчому ринку. При цьому збільшення цін не було рівномірним [5, С. 18]. Ціни на споживчі товари і промислову продукцію росли досить рівномірно.

Регульовані ціни у Харківській області і в цілому по Україні підвищувалися переважно швидше, ніж вільні, що говорить про недостатню ефективність їх регулювання – це **третя особливість** системи державного регулювання цін в Україні. Практика застосування регульованих цін показала, що підприємства Харківської області і України адаптувалися до методів дії, передбаченим законодавством (встановлення граничного рівня торгової надбавки; граничного нормативу рентабельності, граничного рівня роздрібної ціни), за допомогою включення в собівартість продукції практично будь-яких витрат. У зв'язку з цим необхідно проаналізувати ситуацію, що склалася, на підставі цього зробити прогноз подальшого розвитку і розробити ефективний механізм регулювання цін на соціально значимі товари.

Четверта особливість державного регулювання цін полягає в тому, що через невеликі розміри, окремі соціальні групи населення регіонів, можливо захистити за допомогою прямих, адресних субсидій. Для підтримки великих груп населення України потрібна відповідна обмежувальна політика цін, що повинна проводитися на основі всебічного аналізу соціально економічної ситуації в регіонах:

- визначити групи споживачів, що потребують соціального захисту. В даний час великого значення набуває розробка і реалізація комплексу соціальних заходів по боротьбі з бідністю, а також посилення адресності соціальної підтримки малозабезпечених груп населення;
- встановити правові основи надання державної соціальної допомоги

сім'ям або окремим особам, чиї доходи нижче прожиткового мінімуму. Допомога повинна виявлятися на основі заяви і носити тимчасовий характер;

Таблиця 3

Індекси споживчих цін на окремі групи товарів по Харківській області
(грудень до грудня попереднього року; відсотків)

	2001	2002	2003	2004	2005
Продовольчі товари					
М'ясо та птиця	118,5	78,1	109,7	151,4	117,7
Ковбасні вироби та копченості	121,1	93,0	108,6	125,7	116,2
Риба і морепродукти	111,6	98,4	103,9	130,8	119,3
Масло вершкове	86,8	107,6	109,7	111,8	112,5
Олія соняшникова	154,8	93,2	99,7	116,2	89,4
Маргарина і майонезна продукція	113,5	103,4	107,8	110,3	106,7
Молоко і молочна продукція	99,5	102,0	108,9	122,5	118,2
Яйця	95,3	97,5	114,5	115,2	87,0
Цукор	90,7	109,0	97,5	114,7	123,1
Кондитерські вироби	100,8	102,0	108,7	108,2	113,3
Чай	99,6	100,3	104,2	111,9	107,3
Кава	98,4	94,6	99,0	101,9	106,5
Борошно	70,7	95,1	188,0	76,3	96,7
Хліб і хлібобулочні вироби	89,6	96,5	129,4	98,1	100,4
Крупи та бобові	86,2	125,0	113,3	109,1	108,6
Макаронні вироби	88,4	90,2	147,6	93,5	100,0
Овочі	99,2	87,7	94,9	49,1	98,8
Фрукти	93,9	114,8	117,0	139,5	133,0
Тютюнові вироби	97,6	96,5	103,4	103,1	104,8
Непродовольчі товари					
Тканини	100,1	91,6	99,6	107,2	100,0
Одяг та білизна	101,8	99,7	100,4	99,9	100,3
Взуття	103,3	97,4	98,1	101,9	104,6
Синтетичні мийні засоби	97,8	97,0	104,1	104,8	109,1
Парфюмерно-косметичні товари	102,2	100,2	103,8	107,9	108,2
Галантерея	103,2	98,1	100,0	100,4	100,8
Друковані видання	107,2	100,0	107,7	112,4	104,2
Телерадіотовари	99,9	99,3	94,4	111,4	84,0
Меблі	100,2	100,2	101,9	108,8	102,7
Електротовари	103,2	104,6	104,8	121,0	85,8
Будівельні матеріали	103,5	103,5	101,0	110,7	107,5
Медикаменти	100,9	96,9	101,7	104,1	100,9
Бензин	70,4	130,4	98,9	157,4	115,8

- визначити перелік життєво необхідних і важливих товарів на основі соціальних нормативів рівня життя;

- визначити діапазон коливання цін на соціально значимі товари в кожному регіоні, аналізувати і проводити порівняння з цінами в сусідніх регіонах;

- сприяти організації соціального захисту населення, суспільств захисту прав споживачів, ширше висвітлювати в засобах масової інформації реалізацію механізму ціноутворення на соціально значимі товари.

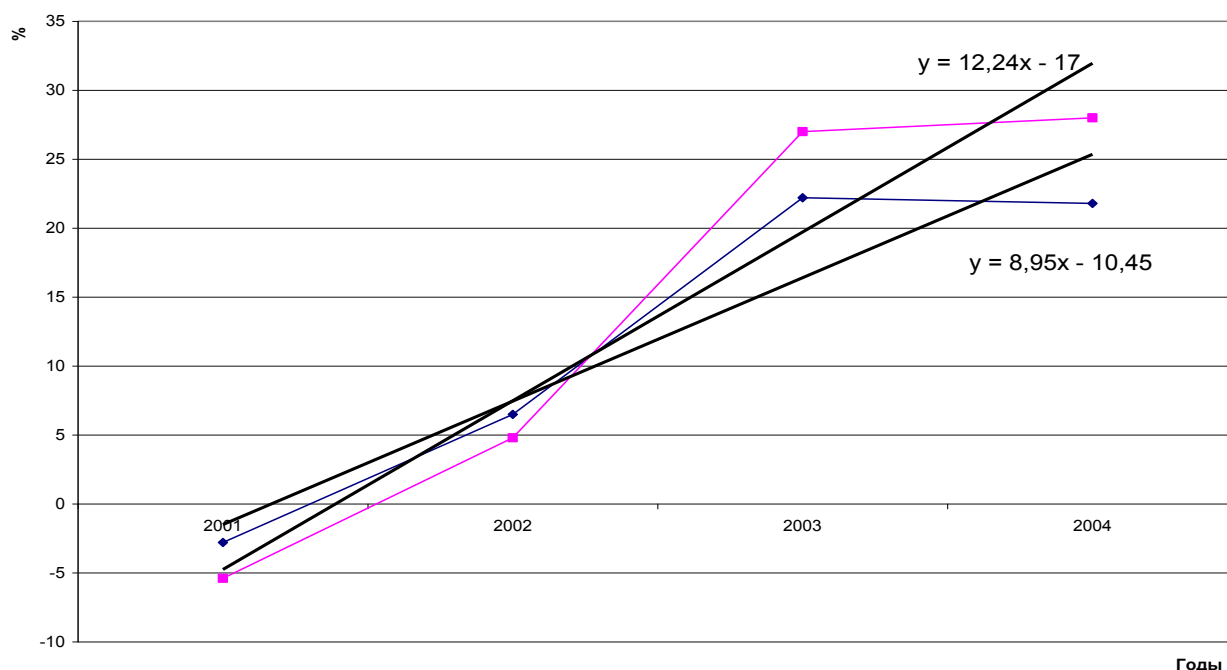


Рис. 4. Динаміка індексів споживчих цін по Харківській області в цілому і на продовольчі товари (наростаючим підсумком).

Висновки.

1. В Україні державне регулювання цін здійснюється на загальнодержавному і місцевому рівні протягом всього періоду незалежності України.
2. Динаміка зростання величини рівня доходів і мінімального прожиткового мінімуму значно відстає від динаміки зростання індексів споживчих цін на основні соціально значимі товари та послуги.
3. Більш висока динаміка зростання цін в порівнянні з нерегульованими свідчить про недостатню ефективність системи державного регулювання цін в Україні.
4. Окрім диференціації форм та методів регулювання цін по регіонам, необхідна диференціація методів в залежності від розмірів соціальних груп, які потребують допомоги від держави.
5. Виявлені особливості необхідно враховувати для підвищення ефективності системи державного регулювання цін на соціально значимі товари в Україні. Для захисту малозабезпечених верств населення

необхідно удосконалювати систему аналізу, прогнозування і методологію державного регулювання цін на соціально значимі товари.

Література.

1. Доклад развития ООН (ПРООН).
2. Конституция Украины, 1996.
3. Статистичний щорічник. Харківська область у 2005 році. - Х. Головне управління статистики у Харківській області, 2006.-606с.
4. <http://test.minagro.gov.ua/>
5. Ціни та тарифи на споживчі товари і послуги Харківської області. Головне управління статистики. – Харків – 89с.
6. <http://www.niss.gov.ua/Monitor/Monitor16/02.htm>
7. <http://test.minagro.gov.ua/pricemonitoring/index.php3>
8. www.ukrstat.gov.ua
9. Постановление Кабинета Министров Украины от 25 декабря 1996 г. № 1548 “Об установлении полномочий органов исполнительной власти и исполнительных органов городских советов относительно регулирования цен (тарифов)”.
10. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 грудня 1992 р. N 715 «Про регулювання цін».
11. Система регуляторів перехідної економіки України. Монографія / НАН України, Інститут економіки; Ред. кол.: В.І.Кононенко (відп. ред.) та ін. - Київ, 1999. - 333 с.
12. Цены и ценообразование: Учебник для вузов // Под ред. И.К. Салимжанова. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 2001. – 304 с.